

Pengurusan Dakwah: Analisis Pendekatan KeMalaysiaan

ABDUL GHAFAR BIN DON
ANUAR PUTEH

ABSTRAK

Pengurusan dakwah semasa dalam konteks keMalaysiaan adalah sinonim dengan keragaman budaya, latar belakang dan kedudukan sosio-ekonomi serta sosio-politik Malaysia. Justeru, dalam melaksanakan dakwah di Negara ini, secara asasnya manhaj dakwah seperti yang dikemukakan al-Qur'an dalam *Surah al-Nahl*, iaitu secara hikmah, nasihat yang baik dan pendekatan muadalah yang berkesan sudah memadai. Namun demikian, pendekatan ini akan Nampak lebih dinamik dan hidup sekiranya individu atau organisasi dakwah mampu membaca situasi dakwah serta realiti keragaman masyarakat Negara ini dan menterjemahkannya dalam alam dakwah keMalaysiaan. Artikel ini cuba melihat dan menganalisis dakwah berdasarkan pendekatan ke Malaysiaan dengan melihat kepada aspek-aspek berkaitan pendakwah (*da'i*), keazaman politik (*political will*), pengupayaan sumber manusia, sumber sokongan dan pendekatan-pendekatan tertentu yang relevan dengan iklim dakwah Malaysia. Analisis dibuat berdasarkan literature dakwah yang ada berkaitan dakwah Islamiah di Malaysia dan juga pengalaman serta observasi sendiri. Berdasarkan analisis kepada sumber dan realiti yang ada, dapatlah dirumuskan bahawa pendekatan dakwah al-Quran berdasarkan ayat 125 *Surah al-Nahl* adalah menjadi asas kepada pendekatan dakwah keMalaysiaan.

PENDAHULUAN

Dakwah secara prinsipnya bertujuan mengajak manusia mengabdikan diri kepada Allah sesuai dengan pernyataan al-Qur'an yang menegaskan bahawa antara tugas dan tanggungjawab manusia ialah berbakti kepada Allah sebagaimana dijelaskan dalam *Surah al-Zariyat*, ayat 56. Seruan dan ajakan manusia ke jalan Allah (agama Islam) ini pula perlu

mengambil kaedah atau pendekatan tertentu supaya ia tidak menjadi fitnah kepada agama dan dalam masa yang sama dapat memastikan dakwah dapat berkembang dan tersebar dengan efektif. Malaysia sebagai sebuah negara majmuk dengan dilatarbelakangi masyarakat yang pelbagai etnik dan agama, teras pendekatan dakwah yang digariskan al-Qur'an dan al-Sunnah perlu diakomodasikan dengan situasi dan latar belakang masyarakat atau mad'u (sasaran/penerima dakwah) yang pelbagai tersebut.

KEPERLUAN KEPADA DAKWAH

Keperluan manusia kepada dakwah boleh dianalogikan seperti keperluan manusia kepada air. Justeru kepentingan dakwah dalam menyelamatkan manusia daripada kefasadan dan kehancuran, Allah SWT telah mengamanahkan manusia melunaskan tanggungjawab berdakwah dengan dipelopori para rasul. Keperluan manusia kepada dakwah adalah berdasarkan tabiat-tabi'at negative yang ada pada manusia seperti didedahkan al-Qur'an yang memerlukan usaha-usaha melurus dan membetulkan tabiat atau sikap yang tidak sihat ini. Antara tabiat-tabi'at negative tersebut ialah:

- ◇ Melampau (Al-Qur'an Surah al-Alaq:6-7)
- ◇ Tergesa-gesa (Al-Qur'an, Surah al-Isra':11)
- ◇ Kecenderungan melakukan maksiat terus-menerus (Al-Qur'an, Surah al-Qiyamah:5)
- ◇ Pelupa (Al-Qur'an, Surah al-Kahfi:24)
- ◇ Zalim (Al-Qur'an, Surah al-Nur:50)

Ciri-ciri atau sifat-sifat yang dinyatakan ini, jika dibiarkan, ia akan merosakkan sistem hidup masyarakat manusia. Dr Abdul Na'im Muhammad Hasanin (1984:30) dalam merumuskan keperluan manusia terhadap dakwah Islamiah menjelaskan bahawa dakwah Islamiyah merupakan manhaj yang soleh bagi kemuliaan kehidupan dengan maelisasikan kebaikan di dunia dan di akhirat.

PENDEKATAN ASAS DAKWAH

Al-Qur'an telah menggariskan tiga pendekatan umum atau asas dalam dakwah, iaitu secara berhikmah (*al-hikmah*), dengan nasihat yang baik (*mau'izah hasanah*) dan dengan berdialog/ berbincang/ berdebat/berdiskusi dengan cara yang paling baik (*mujadalah billati*

hiya ahsan). Ketiga-tiga prinsip pendekatan asas ini dinyatakan dengan jelas oleh Allah SWT dalam al-Qur'an yang bermaksud:

“Dan berdakwahlah ke jalan Tuhanmu dengan cara berhikmah, dan dengan nasihat yang baik, dan bermujadalahlah dengan mereka dengan cara yang terbaik” (Al-Qur'an, Surah al-Nahl 16:125).

Pendekatan asas ini menjadi panduan asas kepada para pendakwah dalam tugas dakwah mereka. Prinsip-prinsip ini tidak pernah berubah sejak daripada zaman Nabi Noh sehinggalah ke zaman junjungan besar Nabi Muhammad s.a.w sehinggalah ke Hari Kiamat. Namun demikian, dari sudut aplikasi atau operasi, ia bergantung kepada kebijaksanaan pendakwah untuk disesuaikan dengan latarbelakang mad'u dan situasi zaman dan tempat. Justeru itu, apa yang disarankan Rasulullah: “Bertuturlah dengan manusia berdasarkan keupayaan atau tahap pemikiran mereka” adalah relevan dengan maksud dan aspirasi ayat al-Qur'an, Surah al-Nahl, ayat 125 tersebut. Dr Aidh Abdullah al-Qarni (2007:78-79) merumuskan pendekatan ini dengan menyatakan bahawa pendakwah hendaklah menempatkan segala sesuatu sesuai ukuran dan tempatnya. Tidak melebihi-lebihkan dan tidak mengurangkannya. Kerana agama Islam telah membuat segala sesuatu mempunyai ukuran dan standard.

KEPENTINGAN PENGURUSAN DAKWAH

Pengurusan dalam Bahasa Arab merujuk kepada istilah-istilah seperti idarah dan tadbir (Al-Muhit 1996:642).

David R.Hampton (1986: xxi) memetik Peter Drucker tentang pengurusan menyatakan:

“Management ... is the central social function in our society”. (Pengurusan adalah fungsi utama masyarakat).

Selanjutnya Hampton memberi satu frasa yang menarik tentang pengurusan, iaitu:

“Better management for a better world” (Pengurusan yang lebih baik untuk dunia yang lebih baik).

Berdasarkan pandangan-pandangan tersebut, dapatlah dirumuskan bahawa pengurusan merupakan satu bidang atau aspek yang begitu

penting dalam kehidupan manusia. Ini kerana, manusia perlu kepada perubahan yang lebih baik dalam hidup mereka. Justeru, pengurusan yang baik akan mengubah kehidupan yang lebih baik bagi manusia.

Dalam konteks survival dan pengembangan dakwah, aspek pengurusan juga dilihat begitu penting. Justeru, al-Qur'an memberi penekanan supaya dakwah diurus dengan sistematik, efektif dan efisien. Maksud Firman Allah yang bermaksud:

“Sesungguhnya Allah menyukai orang-orang yang berjuang di jalanNya dalam satu saff (barisan) seolah-olah mereka berada dalam binaan yang kukuh” (Al-Qur'an, Surah al-Saff, 61: 4).

PENDEKATAN KEMALAYSIAAN

Dakwah dalam konteks khusus di Malaysia, memerlukan pendekatan yang sesuai dan relevan dengan suasana keMalaysiaan. Manhaj atau pendekatan ini bagaimanapun sebenarnya masih lagi tidak lari daripada prinsip umum metodologi dakwah seperti yang telah dinyatakan dalam Surah al-Nah, ayat 125. Di antara pendekatan yang boleh diambil kira dalam situasi masyarakat majmuk di Malaysia, sama ada Muslim ataupun non-Muslim ialah:

1) Memahami *Mad'u*

Dr. Yusuf al-Qaradawi (1986) telah menulis sebuah buku “*Thaqafah al-Da'iyah*” berkenaan dengan kefahaman pendakwah tentang penerima dakwah. Aspek-aspek yang ditekankan al-Qaradawi dalam buku tersebut ialah pengetahuan berkenaan dengan Islam, bahasa dan sastera, sejarah, kemanusiaan, ilmiah/akademik dan realiti¹. Adalah penting pendakwah memahami selok belok ataupun hal-ehwal mad'u. Aspek ini meliputi soal-soal bahasa, budaya, adat istiadat, hirarki dalam masyarakat dan lain-lain. Penguasaan pendakwah tentang hal-ehwal mad'u akan melancarkan keberkesanan dakwah. Dengan kepelbagaian atau keragaman jenis sasaran dakwah dengan pelbagai latar belakang

---

¹ Beliau mengemukakan 6 gagasan berkenaan pengetahuan yang perlu dimiliki pendakwah dalam konteks menguasai mad'u iaitu *al-Thaqafah al-Islamiyah* (pengetahuan mengenai Islam), *al-Thaqafah al-Tarikhiyah* (pengetahuan sejarah), *al-Thaqafah al-Adabiyah wa al-Lughawiyah* (pengetahuan adab/sastera dan bahasa), *al-Thaqafah al-Insaniyah* (pengetahuan tentang kemanusiaan), *al-Thaqafah al-Ilmiyah* (pengetahuan akademik), dan *al-Thaqafah al-Waqi'iyah* (pengetahuan tentang realiti).

masyarakat Malaysia, pendakwah perlu bijak membaca situasi dan latarbelakang masyarakat yang didakwahkan. Justeru, kajian-kajian tentang kebudayaan, bahasa, kepercayaan dan adat pelbagai bangsa dan etnik di Malaysia seperti kaum Cina, India, Orang Asli, Kadazan, Iban dan lain-lain perlu dilakukan dalam konteks dakwah keMalaysiaan.

2) *Political Will*

Kuasa boleh menjadi tunjang kepada gerakan dakwah Islamiah. Keprihatinan pihak berkuasa dalam melaksanakan agenda dakwah akan menjadikan dakwah lebih berkesan. Al-Qur'an beberapa kali memberi isyarat tentang kepentingan kepada kuasa dalam konteks penyebaran dan perkembangan dakwah. Misalnya dalam Surah al-Isra', ayat 80 dan Surah al-Hajj, ayat 41. Dalam Surah al-Isra', al-Qur'an merakamkan doa Nabi Muhammad yang memohon diberikan kekuasaan dan pertolongan demi kepentingan dakwah. Surah al-Hajj, ayat 41 pula menegaskan bahawa kuasa perlu menjadi pemangkin kepada pemeraksanaan dakwah. Dakwah Rasulullah fasa kedua, selepas hijrah (period Madinah) dengan kuasa/negara di bawah pimpinan baginda adalah lebih berkesan daripada dakwah fasa pertama iaitu di zaman Mekah. Selepas perjanjian Hudaibiah, keberkesanan ini menjadi lebih ketara, di mana surat-surat diplomatik dakwah telah banyak dihantar Rasulullah kepada kuasa-kuasa negara pada masa itu seperti empayar Rom dan Parsi. Dakwah melalui kuasa ini juga relevan dalam situasi di Malaysia dengan syarat pendakwah perlu menterjemahkan konsep hikmah dengan kuasa secara berkesan.

3) *Pemanfaatan Sumber Daya*

Semua sumber yang berpotensi untuk diguna (kebendaan, potensi manusia, perkaderan, pengurusan institusi dakwah, teknologi terkini e.g ICT), dikembang dan dibangunkan adalah perlu dalam inisiatif menyebarkan mesej dakwah. Aspek material seperti, latihan perkaderan dakwah, pengurusan institusi/agensi dakwah secara kompetitif dan penggunaan teknologi terkini termasuk ICT secara maksimum boleh menjadi pemangkin kepada keberkesanan proses 'delivery' dakwah kepada masyarakat. Laman-laman web dengan perisian bahan dakwah, face book dan seumpunya perlu lebih kompetitif bagi menangani perkembangan dan cabaran baru dalam dakwah. Dalam aspek latihan misalnya, baginda telah mentarbiah kader-kader dakwah di rumah al-Arqam bin Abi Arqam. Tindakan ini

merupakan langkah strategik dalam rangka memperkasakan kelompok dakwah di peringkat awal *marhalah* (tahap) dakwah Islamiah. Pengutusan Mus'ab bin Umair selepas perjanjian Aqabah 1 (Drs. Mahmuddin 2004:91) dan sebelum hijrah Nabi ke Yathrib merupakan tindakan bijak Nabi menyelidik dan mengetahui profil penduduk Yathrib secara lebih dekat dan mendalam. Ini akan memudahkan langkah perencanaan dakwah selanjutnya. Kebijaksanaan Nabi memanfaatkan segala potensi, sumber dan kekuatan yang ada boleh dijadikan teladan dalam konteks dakwah di Malaysia masa kini, apatah lagi kita mempunyai pelbagai sumber dan kekuatan bagi memacu perjalanan dakwah secara lebih kemas dan cepat.

4) Pengintensifan Dialog

Dakwah melalui dialog adalah sesuatu yang perlu difikirkan untuk dilaksanakan secara lebih intensif. Dakwah melalui dialog adalah selaras dengan pendekatan yang digariskan dalam al-Qur'an, iaitu pendekatan mujadalah (Q, Surah al-Nahl, 16 :125, Surah al-Ankabut, 29:46). Di semua peringkat dialog, diskusi, bicara, wacana, perbincangan dan sebagainya boleh dilaksanakan bagi tujuan misi dakwah. Di peringkat organisasi (kerajaan atau NGO), pendekatan dialog boleh dilaksanakan secara berkesan dengan menjemput pihak-pihak yang dikenalpasti sebagai sasaran dakwah. Pendekatan dialog, diskusi, wacana, bicara dan sebagainya akan memberi peluang sama rata di antara *da'i* dan *mad'u* untuk melontarkan idea dan buah fikiran masing-masing (dengan syarat kedua-dua pihak hendaklah berlapang dada dalam perbincangan). Melalui platform dialog, *mad'u* akan mendapat maklumat secara 'first hand' atau 'direct' daripada pendakwah. Ini dapat menghindarkan mereka daripada mendapat maklumat tentang Islam daripada 'secondary sources' yang tidak pasti kesasiannya. Dalam konteks Malaysia, dialog adalah satu budaya yang agak baru. Sekiranya badan-badan dakwah, terutamanya badan dakwah kerajaan.

5) Program Kefahaman dan Penghayatan Islam

Sama ada kepada Muslim ataupun Non-Muslim, program-program kearah memahamkan masyarakat terhadap Islam boleh dianjurkan. Bagi masyarakat bukan Islam, mereka perlu dimaklumkan mengenai keindahan Islam. Kefahaman terhadap Islam akan sekaligus boleh menghapus tanggapan salah mereka terhadap Islam. Bengkel, seminar,

round-table discussion, high-tea dan sebagainya boleh diinisiatifkan bagi menyediakan peluang untuk dakwah dapat disampaikan secara santai dan 'complecent', tanpa menimbulkan kegelisahan dalam kalangan sasaran dakwah. Bagi komuniti Islam, usaha memahami dan mempertingkatkan pengetahuan dan kesedaran Islam boleh digunakan pelbagai cara seperti melalui perkhemahan (*camping*), sukan, seni hiburan Islam. Masjid dan masyarakat setempat boleh memainkan peranan ini.

6) Bengkel atau Seminar Kesedaran Dakwah

Beban tugas dakwah institusi agama seperti JAKIM dan Jabatan Agama Islam Negeri-negeri (JAI) boleh dikurangkan dengan menganjurkan program-program ke arah memberikan kesedaran berdakwah di kalangan anggota masyarakat. Kesedaran tanggung jawab dakwah oleh anggota masyarakat Islam boleh menjadi pemangkin kepada perkembangan dakwah di Malaysia. Anggota masyarakat perlu dibekalkan aspek pengetahuan dan kemahiran dakwah secara berkala. Sekiranya usaha ini boleh dilaksanakan secara sistematik dan berterusan, masa depan dakwah akan lebih terserlah.

7) Mengecilkan Jurang Perbezaan

Masalah khilafiah atau furu'iyah dalam kalangan umat Islam perlu diperkecilkan. Ini kerana pertikaian umat Islam tentang masalah-masalah cabang, akan melambatkan perkembangan dakwah dan dalam masa yang sama melemahkan gerakan dakwah. Sedangkan musuh kita ialah bukan sesama umat Islam. Perselisihan dalam kalangan umat Islam akan menyerlahkan lagi kelemahan umat Islam. Ia akan menjadi bahan fitnah di kalangan orang bukan Islam terhadap Islam. Dengan itu, mereka akan membuat satu kesimpulan bahawa umat Islam tidak boleh dijadikan role model.

8) Persediaan Pendakwah

Persediaan pendakwah boleh dianggap sebahagian daripada pelaksanaan pendekatan dakwah yang penting. Pendakwah perlu mempunyai persediaan yang cukup sebelum berdakwah. Ia perlu memahami bahawa dakwah akan melalui rintangan, cubaan dan cabaran. Pengetahuan tentang mehnah di jalan dakwah ini menguatkan semangat dan azam pendakwah dalam tugas mereka. Selain daripada itu

ciri-ciri lain² seperti ikhlas, bersyukur kepada Allah, cintakan Allah, zikir, yakin dan percaya janji Allah, adil, belas kasihan dan baik hati dan lain-lain.

KESIMPULAN

Pengurusan dakwah sama ada terhadap non-Muslim ataupun Muslim akan dapat dilaksanakan secara berkesan sekiranya pendakwah dapat menguasai ketiga-tiga pendekatan asas yang digariskan al-Qur'an (Surah al-Nahl:125). Kelemahan menguasai pendekatan asas yang digalurkan al-Qur'an akan mengganggu proses 'delivery' mesej dakwah secara lebih berkesan. Justeru, usaha memperkasakan keupayaan pendakwah perlu mengambil kira pelbagai aspek dan faktor pengurusan seperti mengenal pasti potensi, penguasaan pengetahuan pendakwah melalui latihan, pendedahan pendakwah kepada situasi sebenar dakwah dan lain-lain aspek sokongan seperti pemanfaatan teknologi ICT, dokongan jentera institusi kerajaan, NGO dan sebagainya.

Dr Norlain Dindang Mababaya (1998) menelaskan 21 ciri yang perlu ada kepada pendakwah sebagai persediaan dan kaedah dakwah yang mapan. Sebahagian daripada ciri-ciri tersebut telah dinyatakan dalam perenggan di atas.

RUJUKAN

- Aidh Abdullah al-Qarni. 2007. *Petunjuk Berdakwah dengan Berkesan*. Kuala Lumpur: Jasmine Enterprise.
- Al-Muhit Oxford Study Dictionary. 1996. Oxford: Oxford University Press.
- Abd al-Na'im Muhammad Hasanin. 1984. *Al-da'wah ila Allah al-Basirah*. Al-Qahirah: Dar al-Kutub al-Misr.
- David R. Hampton. 1986. *Management*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Hans Wehr. 1980. *A Dictionary of Written Arabic*. Beirut: Librairie Du Liban.
- Mahmuddin. 2004. *Manajemen Dakwah Rasulullah*. Jakarta: Restu Ilahi.
- Muhammad Abu Al-Fath al-Bayanuni. (terj. Mustaffa Mat Daud). 1992. *Penyatuan Kerja Gerakan Islam*. Petaling Jaya: Budaya Ilmu Sdn. Bhd.
- Norlain Dindang Mababaya. 1998. *Da'wah According to The Qur'an Qur'an and The Sunnah*. Riyadh: Darussalam.
- Yusuf al-Qaradawi. 1986. *Thaqafah al-Da'iyah*. Abidin: Maktabah wahbah.

Jabatan Pengajian Dakwah & Kepimpinan,
Fakulti Pengajian Islam,
43600 Universiti Kebangsaan Malaysia,
Bangi, Selangor.
a.g.don@ukm.my
anteh@ukm.my